

TSW

TRANSITION FROM SCHOOL TO WORK

ÜBERGANG SCHULE-BERUF

Vzdělávací a podpůrná opatření na přechodu škola povolání ve čtyřech EU-zemích

Krátké shrnutí

Pracovní skupina transnacionálního partnerství TSW s účastí následujících rozvojová partnerství INTEQUAL (Rakousko), OPEN DOORS a KEINE BEHINDERUNGEN TROTZ BEHINDERUNG (Německo); EMPOWERMENT DOOR TRANSITIE (Nizozemí) a INTEGRATIVE GUIDANCE (Česká republika)

2002 - 2005

Podporované z prostředků Evropského sociálního fondu společenské iniciativy Evropské unie EQUAL a národních kofinančních prostředků

Pět rozvojových partnerství ve čtyřech zemích (Německo, Nizozemí, Rakousko a Česká republika) se v letech 2002-2005 v rámci společenské iniciativy Equal, podporované EU, zabývaly problematikou přechodu škola povolání u mladých osob s postižením. V rámci transnacionálního partnerství „Transition from School to Work“ (TSW)¹ bylo vytvořeno sedm transnacionálních pracovních skupin, které se zabývaly různými tématy z dané oblasti. Těžištěm práce jedné skupiny bylo téma „kurikula“.

Pracovní skupina „Kurikula“ analyzovala stávající vzdělávací a podpůrné možnosti pro mladé osoby s postižením na přechodu škola povolání ve zúčastněných zemích. Jedním z cílů bylo kromě jiného zjistit, kde se tyto podpůrné cesty opírají o kurikula.

Situace v jednotlivých zemích je velmi rozdílná. V některých zemích existují všeobecné vzdělávací programy, v jiných se vytvářela/vytváří nová kurikula či vzdělávací plány pro nově vzniklé projekty (kvalifikace, opatření). V jednotlivých rozvojových partnerství existují rozdíly ve výchozích situacích, v rámcových podmínkách, v prioritách.

„Integrativní společnost klade na jedince, kteří v této oblasti pracují, nové sociální, emocionální a odborné nároky. Aby bylo možné pracovat v oblasti integrace, je třeba, aby studující v rámci vzdělávacích kurzů vedle specifických kompetencí a nutných vědomostí získali především odpovídající postoj“.²

Tento výrok podtrhuje stěžejní body analýzy kurikul resp. vzdělávacích plánů. V kurikulích by neměly být popsány jen obsahy učení, měly by zde být definovány také cíle učení, metody a vztah k praxi. Vedle základních kompetencí je zapotřebí i řada doplňujících kompetencí. Vzdělávání si vedle teoretických vědomostí musí osvojit také praktické kompetence, které jsou pro život ve společnosti a v pracovním světě nutné a potřebné. Kurikula by měla být otevřená, aby brala ohled na individualitu vzdělávaných, heterogenitu učební skupiny a kompetence vyučujících.

Německo

V Evropské unii platí právo člověka na svobodnou volbu zaměstnání. Osobám s postižením je však toto právo v mnoha oblastech prakticky odíráno. Stále ještě existuje řada nepřekonatelných nebo těžko překonatelných překážek, přístup ke vzdělání a později i k práci je pro osoby s postižením často velmi omezený.

Aby se mohli jedinci s postižením v pracovním světě volně pohybovat a orientovat a nemuseli volit jen předem danou (speciální) cestu, potřebují individuální prostředky, podpůrná a doprovodná opatření. Jedním z nich je například asistence. Ta umožňuje lidem s postižením rovnocennou účast na životě ve společnosti a rovné šance.

V první části popisu situace v Německu jsou určitá podpůrná opatření krátce představena. Jedním z nich jsou Odborné služby pro oblast integrace (Integrationsfachdienste), které představují v Německu doprovodnou službu pro profesní integraci osob s postižením. Cíle těchto služeb je zlepšení profesních šancí u lidí, kteří jsou na základě svého postižení na všeobecném trhu práce znevýhodňováni (lze srovnat např. s rakouskou pracovní asistencí).

Činnost integračních služeb je znázorněna na příkladu Hamburské pracovní asistence. Tato nezisková společnost nabízí své služby jak osobám s postižením tak zaměstnavatelům. Nabízí podporu při zprostředkování práce, přípravu a doprovod na pracovišti, podporu při sociálním začlenění a podporu při profesní orientaci a kvalifikaci. Dále poskytuje profesionální poradenství při utváření (přetváření) pracoviště vhodného pro osoby s postižením, při konfliktních situacích, i

¹ www.tsw-equal.info/

² Ausbildung zur qualifizierten Integrationsfachkraft. Basiscurriculum. Equal-Entwicklungspartnerschaft QSI, 2004, volný překlad autorů

v otázkách finanční podpory. Dalším podpůrným opatřením je pracovní asistence. Pracovní asistence představuje v Německu formu podpory, která je poskytována pravidelně během pracovní doby. Asistenti pomáhají zaměstnanému člověku při činnostech, které on není vzhledem ke svému postižení schopný samostatně vykonávat. Doba poskytování asistence je různá (od pár hodin až po intenzivní doprovod). Tento druh asistence předpokládá, že je postižený zaměstnanec schopný samostatně splnit hlavní činnosti, kterými se dotýká zaměstnání vyznačuje. Úkoly asistence se omezují na pomocné činnosti.

V Německu se transnacionálního partnerství TSW zúčastnila dvě rozvojová partnerství (RP) společenské iniciativy Equal: „Open Doors“ a „Keine Behinderungen trotz Behinderung“.

Equal projekt „Open Doors“ usiloval v řadě dílčích projektů o cílené působení na trh práce a oblast vzdělávání, aby tak došlo k úspěšné podpoře kvalifikace postižených jedinců. Zvláštní pozornost byla přitom věnována přechodu ze základního a dalšího vzdělávání ve speciálních školách a zařízeních na všeobecný trh práce a do vzdělávací oblasti.

V jednotlivých dílčích projektech byly proto vytvořeny a vyzkoušeny různé instrumenty, poradenské a tréninkové programy a kurikula, např.: rozsáhlá, doprovodná nabídka senzibilizace, poradenství, coachingu a tréninku, kterou nabízí postižení experti ve speciálních a integrativních školách, kurikulum "Asistenční trénink pro postižené žáky", "osobní plánování budoucnosti" pro tzv. mentálně postižené žáky a absolventy speciálních škol s lehkou mentální retardací, základní kurz k získání kompetencí vedení a organizování pro příjemce asistence a osnova pro asistenty, kurikula pro další vzdělávání a specializaci peer-poradců (Peer Counselor) (postižení poradci).

Equal RP „Keine Behinderungen trotz Behinderung“ se zaměřil na vývoj efektivních konceptů pro osoby s postižením, jejich vyzkoušení a evaluaci. Přechod mladých lidí s postižením do pracovního světa ovlivňují různé subjekty. V rámci evaluace praktických projektů byla proto provedena a následně analyzována interview s různými osobami (mentálně postižení žáci, účastníci kvalifikačních opatření, rodiče, učitelé, zaměstnavatelé atd.), což umožnilo získání různých perspektiv, pohledů a subjektivních zkušeností. Cílem tohoto RP bylo vytvoření sítě aktérů a institucí, které se podílejí na profesní přípravě a integračních procesech a vytváření nové struktury pro mladé jedince s postižením.

V rámci projektu bylo také vytvořeno kvalifikační opatření pro mladé jedince s postižením. Toto opatření je chápáno jako příprava na profesní činnost na prvním trhu práce a obrací na absolventy učňovských, speciálních škol resp. integrativních tříd či jiných vzdělávacích opatření. Mladí lidé s postižením si při tomto kvalifikačním opatření mohou osvojit znalosti a schopnosti v následujících oblastech: obchod, domácí hospodářství/oblast gastronomie, kovu, elektra, dřeva a zahradnictví.

„Vyučování... musí bez výjimek vycházet ze stávajících a ne z chybějících předpokladů mladých lidí.“ Touto větou začíná kurikulum toho kvalifikačního opatření. V popředí musí stát zvýšené speciální potřeby a ne postižení.

Nizozemí

V Holandsku je vedle škol veřejných i řada škol soukromých (více než tři čtvrtiny), i tyto jsou však finančně podporovány státem. Získávají paušální rozpočet, ze kterého může být financována nabízená výuka. Rodiče za docházku dětí do školy neplatí. Školy však mohou požadovat příspěvek na mimoškolní aktivity. Žáci od 18 let musí za návštěvu školy platit školné, které je až na výjimky na všech školách stejné.

V kapitolách popisující situaci v Nizozemí je stručně představena struktura (stupně) vzdělávání v Nizozemí: primární, sekundární a terciální vzdělávání. Povinná školní docházka trvá v

Holandsku minimálně 12 let a začíná pátým rokem života dítěte. Po skončení povinné školní docházky existuje ještě částečná povinnost, která trvá další rok a žák je povinen se vedle práce ještě dva dny v týmu dále vzdělávat (navštěvovat školu). V roce 1998 stát stanovil a podrobně popsal *"hlavní cíle základní školy"*. Popisují kvality žáků v oblastech znalostí, úsudku a schopností, kterých má být dosaženo na konci základní školy. Rozlišují se dva typy hlavních cílů: hlavní cíle překračující učební oblasti (všeobecné dovednosti) a specifické cíle (konkrétní předměty).

I přes nedostatek zaměstnanců nachází mladí lidé s postižením v Holandsku profesní uplatnění zpravidla jen v chráněných oblastech. V posledních letech je však znát zlepšení této situace. Equal projekt „Empowerment door Transitie“ se zabýval plánováním osobní budoucnosti žáků s tělesným postižením. Zjistilo se, že na školách pro tělesně postižené dochází ke stále menší podpoře praktických a sociálních schopností, které jsou však zapotřebí, aby se člověk vyznal ve společnosti či při hledání práce. Hlavním cílem projektu bylo nastolením nových cest, které jsou více zaměřeny na praxi. Výchozím bodem této praktické cesty byl fakt, že je třeba žáky akceptovat a respektovat jako jednotu se všemi jejich individuálními vlastnostmi. Žáci jsou vedeni k samostatnosti, učí se rozhodovat a plně využívat svého potenciálu.

Tým složený z žáka, pracovníků školy, ale i žákových rodičů vytváří individuální plán, ve kterém je nastíněna cesta dotyčného žáka v následujících dvou letech. Mladí lidé s postižením se zde pokouší popsat své silné stránky a vyjádřit své představy o vzdělání, práci, bydlení a volném čase. Diskutuje se zde o představách a možnostech jejich splnění a navrhují se konkrétní postupy. Mladí lidé se mají naučit, převzít odpovědnost za svůj život a svoji budoucnost, přitom se jim dostává podpory učitelů a školy.

Na závěr této kapitoly jsou naznačena doporučení, která mají přispět ke zlepšení situace: diferencovaná nabídka vyučování, kterou by bylo možné flexibilně přizpůsobit možnostem, schopnostem a potřebám žáků, individuální plán přechodu pro každého žáka, zaměření na obecné a praktické schopnosti stejně jako na emocionální vývoj a komunikativní a sociální schopnosti žáků, vzájemná podpora učitelů, intenzivní účast rodičů apod.

Rakousko

V počáteční kapitole popisu situace v Rakousku jsou znázorněny všeobecné rámcové podmínky. Patří sem možnost integrativního profesního vzdělávání, která byla zavedena v roce 2003. Jedná se o formu vzdělání, která odpovídá mladým jedincům, kteří potřebují optimální vzdělání a závodům, kteří potřebují dobře vzdělané pracovní síly. Cílem tohoto vzdělání je zlepšení situace při začleňování znevýhodněných mladých lidí s osobními problémy při zprostředkování do profesního života.

Integrativní profesní vzdělávání existuje ve dvou formách: prodloužením zákonné délky učení (o jeden až dva roky), pokud je to pro ukončení profesního vzdělání zapotřebí nebo stanovením částečné kvalifikace (omezení určitých částí profesního obrazu učební oboru). Délka tohoto vzdělání může být jeden až tři roky. Během celé doby integrativního profesního vzdělávání mají učňové možnost využít doprovodu a podpory asistence při profesním vzdělávání (Berufsausbildungsassistenz). Její hlavní úkoly jsou v textu stručně nastíněny.

Ke zlepšení šancí jedinců s postižením k jejich začlenění do společnosti je zapotřebí podpora a doprovod kvalifikovaných pracovníků. V textu jsou stručně představeny nejdůležitější možnosti doprovodu a poradenství v Rakousku: *clearing* (v Rakousku zaveden v roce 2001) podporující mladé osoby se speciálními vzdělávacími potřebami při vyjasňování možností profesního vývoje; *pracovní asistence* nabízející poradenství a podporu při hledání vhodného pracovního místa, při vstupu do zaměstnání stejně jako při krizových situacích a problémech na pracovišti a

sledující dva hlavní cíle: získání a/nebo udržení pracovních míst pro jedince s postižením; „*job coach*“ podporující osoby s postižením při zaškolení/zpracování příp. při problémech na pracovišti a poskytující doprovází na pracoviště, do vzdělávacího zařízení nebo na praxi.

V Rakousku vznikly v rámci Equal projektu INTequal kromě jiného čtyři inovativní formy vzdělávání, jejichž cílem je integrace mladých lidí s postižením na přechodu mezi školou a povoláním v Dolním Rakousku (NÖ). Pro všechna tato kvalifikační opatření byla/budou v průběhu projektu vytvořena kurikula resp. vzdělávací plány, které jsou v textu krátce představena. Jedná se o následující kvalifikační opatření: „*Kvalifikace mladých lidí s postižením na kvalifikovanou pomocnou sílu v oblasti zahradnictví*“ pro oblast zahradnictví a práce v zemědělství; „*Kvalifikace na pracovišti – Job Coaching*“ představující podporu mladých lidí s lehkou mentální retardací při zaškolování a zpracování ve firmách na volném (prvním) trhu práce; „*Kvalifikace mladých lidí s postižením na pomocnou práci v oblasti gastronomie*“ pro práci v gastronomii; „*Kvalifikace mladých lidí s postižením na pomocné práce v kanceláři*“ pro činnost v kancelářské oblasti.

Česká republika

V České republice byl v roce 2004 přijat nový školský zákon. V tomto zákoně došlo k určitým změnám či novinkám ve vzdělávání žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami (SVP). V kapitole o České republice jsou tyto změny stejně jako i nejdůležitější změny v obecné části zákona krátce přiblíženy. Jednou z hlavních změn je například zrušení osvobození od školní docházky. Povinnost vzdělávat se platí pro všechny. Povinná školní docházka trvá v České republice devět let. Další změnou je změna názvů škol (nyní již jen základní škola a základní škole speciální) či zavedení možnosti dalšího pracovníka ve třídě s žáky se SVP (asistent pedagoga).

V České republice byl vytvořen nový systém kurikulárních dokumentů pro vzdělávání žáků od 3 do 19 let. Kurikulární dokumenty jsou státní a školní. Stát připravuje a vydává rámcové vzdělávací programy (RVP), které stanovují závazný rámec vzdělávání a vymezují standardní vzdělávací obsah pro danou etapu vzdělávání. Každá škola připravuje svůj školní vzdělávací program, který vychází z příslušného RVP a specifikuje vzdělávání na dané škole. V textu jsou dále krátce nastíněny hlavní oblasti a cíle RVP. Opakovaně je však zdůrazněna skutečnost, že RVP není učební osnovou, kterou je možné bez dalšího zpracování použít k výuce. Není metodickým materiálem, který by předepisoval, jaké cesty pro realizaci volit. Je ho vždy třeba doplňovat a modifikovat na konkrétní školu a její žáky.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání se skládá ze čtyř částí. Pro žáky s nižší úrovní kognitivních schopností stejně jako pro žáky s mentálním postižením, kteří se nemohou vzdělávat podle všeobecného RVP, bude vytvořena samostatná modifikovaná příloha. Tato příloha bude ve dvou verzích – pro praktickou základní školu (pro žáky s lehkým mentálním postižením) a pro základní školu speciální (pro středně a těžce mentálně postižené žáky). Součástí základní školy speciální budou i tzv. rehabilitační třídy, které jsou určeny žákům s kombinovaným postižením. Zde se učí podle speciálního programu.

V rámci společenské iniciativy EQUAL byly v České republice realizovány dva projekty³, které se zabývaly problematikou přechodu ze školy do povolání u postižených lidí. V akci 2 se jednalo o projekt „*Integrované poradenství pro osoby s postižením na trhu práce v kontextu národní a evropské spolupráce*“. Cílem tohoto projektu byla podpora integrace postižených jedinců na

³ V České republice tvoří činnosti v akci 2 a akci 3 dva projekty, o které muselo být odděleně zažádáno. Oba v textu zmíněné projekty jsou však součástí jednoho komplexu, jednoho RP, které se podílelo na transnacionálním partnerství TSW.

otevřený trh práce a zvýšení možností absolventů speciálních škol při hledání a získání zaměstnání.

V českém poradenském systému chybí kvalifikovaní odborníci na oblast přechodu ze školy do povolání. V rámci projektu byl proto školský poradenský systém doplněn a posílen poradenskými pracovníky, kteří soustředí svou činnost na komplexní předprofesní a profesní poradenství a orientaci. Jejich úkolem je pomoc žákům při volbě povolání, plánování kariéry či při změně školy. Tato nová poradenská nabídka se zatím realizovala pouze v Brně (Jihomoravský kraj). Závěrečná zpráva s výsledky projektu však má sloužit jako metodická příručka k rozšíření do celé České republiky. Projekt v rámci akce 3 společenské iniciativy EQUAL „*Integrace/inkluze integrovaného poradenství do systému služeb v České republice*“ navazuje na aktivity z akce 2. Úspěšnost projektu dokazují nejen absolventi škol (lepší informovanost o vlastních možnostech) a jejich další profesní cesta, nýbrž i legislativa. Nový školský zákon České republiky, který vstoupil v platnost v roce 2005, byl totiž rozšířen o oblast profesního poradenství.

Shrnutí

V jednotlivých zemích existují rozdíly ve výchozích situacích, v rámcových podmínkách, v prioritách. Rozvojová partnerství měla částečně různé cílové skupiny: v Nizozemí a České republice byly ve středu zájmu žáci, školy a příprava na dobu po škole, v Německu a Rakousku naproti tomu se jednalo o absolventy škol a jejich následnou profesní přípravu především v praxi. V některých projektech byli jedinci (tedy účastníci) se všemi druhy postižení, v jiných to vzhledem k opatření nebylo v této fázi možné. I cíle jednotlivých projektů či dílčích projektů se částečně lišily: kvalifikační opatření, plánování osobní budoucnosti, profesní příprava, trénink (training) či zavedení nového poradenského pracovníka na školách. Celkově však všichni sledovali jeden společný cíl: zlepšení situace mladých osob s postižením na trhu práce.

Poznatky a výsledky spolupráce však také ukazují, že je situace v mnohém podobná. Ve všech zemích je zapotřebí propojení škol, školských zařízení i dalších zařízení pro osoby se SVP, institucí a úřadů, je nutný doprovod a podpora na přechodu ze školy do povolání, při hledání zaměstnání, vstupu do zaměstnání, senzibilizace společnosti atd.

Ve vztahu k oblasti vzdělávání se ukázalo, že dochází k určité *změně (obratu)*, jak dokazují i nově vzniklá kvalifikační opatření. V popředí nyní nestojí teoretické vědomosti, nýbrž souvislost s praxí. Mladí lidé s postižením získávají schopnosti, dovednosti a kompetence, jejichž smysl a užitek pro život je (musí být) jasné. Získávají možnost si různá zaměstnání vyzkoušet, seznámit se s profesním světem, přitom se jim dostane poradenství, doprovodu a podpory, aby se zabránilo možnému neúspěchu a s ním spojeným zklamáním a aby se zvýšily jejich šance.

Rámcové struktury v mnoha zemích ukazují rovněž nový směr. Právo na vzdělání, práci a podporu by nemělo být jen nepsaným pravidlem. Mělo by být zakotveno v plánech, programech, zákonech. Vzdělávací programy, kurikula a učební plány musí být otevřené, aby bylo možné je přizpůsobit každému jedinci, jeho možnostem, schopnostem a potřebám. *Integrativní způsob vzdělávání* jedinců s postižením je ještě stále (i přes rozdíly v jednotlivých zemích) spíše výjimkou. Tito žáci se zpravidla vzdělávají ve speciálních školách a jsou připravováni na život a profesní uplatnění ve speciálním zařízení a ne na integraci na trh práce.

I přes těžkosti, překážky, rozdílné rámcové podmínky a (finanční) možnosti se mnoho lidí pokouší o zlepšení této situace. Evropský rok lidí s postižením 2003 byl toho důkazem. V tom je však třeba pokračovat. Vzdělávací možnosti, opatření a systémy popsané v této zprávě jasně ukazují, pro kterou cestu se tito lidé rozhodli: pro integraci osob s postižením na první (otevřený) trh práce a do společnosti.